

گونه‌شناسی روایات عمر بن اذینه در کتاب کافی و بررسی نسبت آنها با سلیم بن قیس

کاظم استادی^۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۰/۱۶ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۲/۲۹، صفحه ۶۴ تا ۹۰ (مقاله پژوهشی)

چکیده

عمر بن اذینه، حداقل از دو منظر مهم است: اول به جهت روایات فقهی او، و دیگری از نظر ارتباط وی با احادیث سلیم. طبق پژوهش‌های جدید نسخه‌شناسی کتاب‌های سلیم، اسناد عمر بن اذینه بر نسخه‌های خطی سلیم، ساختگی هستند، و در دوره‌های متأخر، ایجاد شده‌اند. حال اگر فرض بگیریم که این پژوهش‌ها صحیح نیستند؛ لازم است تحقیق شود که: آیا نقل احادیث کتاب سلیم توسط عمر بن اذینه قابل قبول است، یا به اشتباه، به وی نسبت داده شده است؟ بنابراین، لازم است گونه‌شناسی روایات عمر بن اذینه در منابع شیعی پژوهش شود. از طرفی، چون غالب روایات عمر بن اذینه در کتاب کافی کلینی موجود هستند، بررسی گونه‌شناسی روایات ابن اذینه در این کتاب، می‌تواند نمای کلی، گونه‌شناسی احادیث وی باشد. نتایج پژوهش حاضر، نشان می‌دهد که، اگر نام عمر بن اذینه شامل یک شخصیت تاریخی باشد، گویای این مهم است که روایات او در حدود ۹۳٫۵ درصد موارد، فقهی هستند، و ربطی به موضوعات کتاب‌های کنونی سلیم ندارند؛ و اگر نام وی، شامل دو شخصیت تاریخی باشند؛ گویای این مطلب است که رویکرد روایی این دو شخصیت، با هم متفاوت بوده؛ و یکی رویکرد فقهی و دیگری رویکرد کلامی - تاریخی داشته است. با صحت این فرض، اگر اسناد برخی از نسخه‌های خطی کتاب‌های سلیم منقول از ابن اذینه، جعلی نباشند؛ خلطی میان دو شخصیت عمر بن اذینه رخ داده است؛ به این معنی که اسناد روایی شخص عمر بن اذینه معروف، به اشتباه بر روی نسخه‌های خطی کتاب سلیم درج شده‌اند.

کلیدواژه‌ها: عمر بن اذینه، سلیم بن قیس، احادیث سلیم، کتاب کافی.

درآمد

با جستجوی در کتابها و منابع حدیثی و روایی، پیدا است که اسامی مختلفی برای «ابن‌اذینه» مخصوصاً در منابع حدیثی و رجالی آمده است؛ همانند: «عمر بن اذینه» و «عمر بن محمد بن عبدالرحمان بصری» (به عنوان نمونه نک: نجاشی، ۱۴۰۷ق: ۲۸۳). از زندگی و تاریخ ولادت و مرگ عمر بن اذینه، چیزی ذکر نشده است. ولی رجال شناسان شیعی، وی را ثقه دانسته‌اند (نک: طوسی، ۱۳۵۱ش: ۲۴۰؛ حلی، ۱۳۱۱ق: ۵۹؛ مجلسی، ۱۴۰۳ق: ۱۶۰).

ابن اذینه روایات بسیاری را نقل کرده؛ و نام او در سلسله اسناد ۴۸۲ حدیث مکرر، آمده است (نک: خویی، بی تا: ۲۰/۱۳). بیشتر این روایات که به خصوص از امام صادق (ع) هستند، از طریق زراره بن اَعین، صحابی و محدث مشهور شیعی نقل شده است (طوسی، ۱۳۴۸ش: ۶۴/۱؛ اما او افزون بر زراره، از محدثان دیگری همانند: إِسْمَاعِيلَ بْنِ الْفَضْلِ الْهَاشِمِيِّ، الْفَضْلِ بْنِ يَسَارٍ، بُرَيْدِ الْعِجْلِيِّ، عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَرَّرٍ، مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ، بُكَيْرِ بْنِ أَعِينٍ، نیز، روایت کرده است (به عنوان نمونه به اسناد کافی کلینی مراجعه فرمایید). غالب محدثان قرن دوم قمری، از ابن اذینه (که غالب روایاتش، فقهی است)، روایت کرده‌اند. هر چند که همین مسأله، روایات کتاب‌های منسوب به سلیم از عمر بن اذینه را در هاله‌ای از ابهام فرو می‌برد؛ البته، گاه روایاتی در مقوله امامت و دیگر مسائل کلامی نیز با عنوان عمر بن اذینه نقل شده است؛ و این وضعیت، ظاهراً و ابتدائاً نشان می‌دهد که شاید وی در علم کلام نیز، دستی داشته است؛ و حتی محدث نوری ادعا نموده است که ابن اذینه با مخالفان فکری خود، به مباحثه می‌پرداخته است (نک: نوری، ۱۳۸۲ق: ۶۳۶/۳). در منابع شیعه، همچنین از شخصی با عنوان «عمر بن محمد بن عبدالرحمان بصری» (به عنوان نمونه، نک: نجاشی، ۱۴۰۷ق: ۲۸۳) یا «عمر بن یزید بن عبدالرحمن بن اذینه» نیز یاد شده است؛ که ممکن است اختصار در نسب شده و حداقل یکی از آنها، نوه عمر بن اذینه باشد، و این احتمال تا حدودی موافق طبقات الکبری، الانساب، معرفه الثقات و تهذیب الکمال است (نک: فکوری، ۱۳۹۷ش: ۲۸). برقی و کشی در رجال خود و شیخ طوسی در اختیار معرفه الرجال (نک: طوسی، ۱۳۴۸ش: ۳۳۵) از محدث دیگری به نام «محمد بن عمر بن اذینه» نیز یاد کرده‌اند، که در دیگر منابع رجالی شیعی پس از طوسی نیز، یادکرد طوسی را با همان مطالب وی، تکرار نموده‌اند (نک: طوسی، ۱۳۴۸ش: ۳۳۴؛ عمر بن اذینه مَا رَوَى فِي عُمَرَ بْنِ أَدِينَةَ وَ سَبَبُ خُرُوجِهِ إِلَى الْمَوْضِعِ الَّذِي مَاتَ فِيهِ).

طوسی می‌گوید که وی کوفی بوده و از دست حکومت مهدی عباسی (م ۱۶۹ق) گریخته، و در منطقه یمن درگذشته؛ و لذا روایات زیادی از او نقل نشده است. البته برقی، پیش از طوسی، این

شخص را مدنی دانسته است (نک: برقی، ۱۳۴۲ش: ۲۱). از مجموع این سخنان و اطلاعات، ظاهراً چنین برمی آید که این دو «ابن اذینه»، یکی نبوده اند، زیرا عمر بن اذینه، بصری بود، و روایات بسیاری نیز از او نقل شده است؛ ولی روایات انگشت شماری، (یعنی جدای از منابع عامه، فقط حدود دو روایت در کافی و رجال کشی)، از محمد بن عمر بن اذینه موجود است (طوسی، ۱۳۴۸ش: ۳۰۴). ممکن است که این ابن اذینه، محمد، فرزند عمر بن اذینه بوده باشد. روایت طوسی که می گوید محمد به دلیل شهرت پدرش، غَلَبَ عَلَيْهِ اسْمُ أَبِيهِ، به ابن اذینه مشهور گشته است (نک: طوسی، ۱۳۴۸ش: ۳۳۵)، این احتمال را تقویت می کند.

طرح مسأله

نام و اصالت شخص عمر بن اذینه، در مسایل شیعی حداقل از دو منظر قابل توجه است: اول به جهت روایات فقهی او و تأثیر آن در مباحث فقهی؛ و دوم، از نظر ارتباط عمر بن اذینه با احادیث سلیم بن قیس. جهت اول، در این نوشتار، مورد نظر نیست؛ و این نوشتار تنها به ارتباط عمر بن اذینه و روایات سلیم توجه دارد؛ اما همین جهت اخیر نیز، لازم است با رویکردهای مختلفی مورد تأمل قرار گیرد. نام عمر بن اذینه به نسبت سلیم بن قیس، در دو جا مورد استفاده قرار گرفته است:

الف - عمر بن اذینه راوی اصلی روایات سلیم بن قیس

وقتی کل روایات سلیم بن قیس در منابع شیعه و سنی را جمع آوری شد؛ مشخص گشت که در منابع حدیثی و رجالی، حدود ۵۹ طریق به سلیم بن قیس وجود دارد (نک: استادی، ۱۳۹۹ش: الف، فصل کل اسناد سلیم). با جدول بندی و ردیف نمودن اسامی راویان این طرق، و تطبیق اسامی پیش و پس اسناد، مشخص می شود که بسیاری از این طرق، دارای افتادگی در میان راویان خود هستند؛ که اگر تکرار این طریقها، حذف گردند؛ به طرق محدودتری از سلیم بن قیس دست خواهیم یافت. این اسناد، به دو دسته تقسیم می شوند: طرق عامه و طرق شیعه. اسناد سلیم در منابع عامه، بسیار محدود هستند و تنها به یک کتاب شواهد التنزیل حسکانی (م ۴۹۰ق)، ختم می شود (به عنوان نمونه نک: الحاکم الحسکانی، بی تا: ۳۲۴/۱)؛ که البته این کتاب نیز، چندان مورد قبول عامه نیست. اما اسناد سلیم در منابع شیعه، متنوع هستند. این اسناد را از دو منظر می توان مورد توجه قرار داد؛ یک اسناد احادیث سلیم در مدل های چند گانه نسخه های خطی موجود و منسوب به او، و دیگری، اسناد احادیث سلیم در منابع دیگر غیر از کتاب کنونی منسوب به سلیم. اسناد سلیم در

منابع شیعه، جدای از اسناد نسخه‌های خطی سلیم، دو دسته هستند: ۱- اسناد با نام عمر بن اذینه و منقول از ابان بن ابی‌عیاش از سلیم بن قیس. ۲- اسناد با افتادگی نام عمر بن اذینه و منقول از ابان بن ابی‌عیاش از سلیم بن قیس. به عبارت دیگر، راوی مستقیم تمامی روایات منقول از سلیم بن قیس در کل منابع شیعی نخستین، شخص عمر بن اذینه است (نک: استادی، ۱۳۹۹ش: ب، جدول راویان سلیم).

ب - عمر بن اذینه راوی نسخه‌های خطی سلیم بن قیس

اکنون سرآغاز کتاب چاپی منسوب به سلیم و برخی اندک از نسخه‌های خطی مخدوش کتاب منسوب به سلیم، به این شرح است: «عمر بن اذینه می‌گوید: ابان بن ابی‌عیاش حدود یک ماه قبل از وفاتش مرا فرا خواند و گفت: من دیشب در خواب دیدم که به زودی از دنیا می‌روم. امروز صبح تو را دیدم و از ملاقات تو مسرور شدم. من دیشب سلیم بن قیس هلالی را در خواب دیدم و به من گفت: عمر بن اذینه می‌گوید: سپس ابان کتاب سلیم بن قیس هلالی عامری را به من سپرد و بعد از آن بیش از یک ماه زنده نماند و از دنیا رفت. این نسخه کتاب سلیم بن قیس عامری هلالی است که ابان بن ابی‌عیاش به من تحویل داده و آن را برایم قرائت نموده است ...». جدای از این، اسناد عمر بن اذینه (با افتادگی و بدون افتادگی نام ابن‌اذینه) در این نسخه‌های خطی محدود، عبارتند از: «۱- حدثنا بن ابی جید عن محمد بن الحسن بن احمد بن الولید و محمد بن ابی القسم الملقب بماجیلویه عن محمد بن علی الصیرفی عن حماد بن عیسی [عن عمر بن اذینه] عن ابان بن ابی‌عیاش عن سلیم بن قیس الهلالی. ۲- قال الشیخ ابو جعفر و أخبرنا ابو عبدالله الحسین بن عبدالله الغضائری قال أخبرنا ابو محمد هرون بن موسی بن احمد التلعکبری رحمه الله قال أخبرنا علی بن همام بن سهیل قال أخبرنا عبدالله بن جعفر الحمیری عن یعقوب بن یزید و محمد بن الحسین بن ابی الخطاب و احمد بن محمد بن عیسی عن محمد بن ابی عمیر عن عمر بن اذینه عن ابان بن ابی‌عیاش عن سلیم بن قیس الهلالی» (نک: استادی، ۱۳۹۹ش: الف، ۸۵؛ سلیم، ۱۴۱۵ق: دیباچه).

در این میان باید دانست که نسخه‌های خطی کتاب‌های سلیم بن قیس، چندین مدل (نک: استادی، ۱۳۹۹ش: ت، سراسر متن) با احادیث متنوع هستند! برخی مدل‌ها بدون اسناد هستند؛ و برخی مدل‌ها دارای سند منقول از عمر بن اذینه و برخی دیگر منقول از معمر بن راشد هستند. هر

۱. مجموع چند مدل موجود از هفت مدل نسخه خطی سلیم، ۷۰ حدیث دارند؛ که ۲۹ حدیث جدید نیز محقق کتاب سلیم به این احادیث اضافه کرده است؛ اکنون کتاب چاپی سلیم موجود در بازار، ۹۹ حدیث دارد.

چند که در نسخه‌های قرن اخیر، و برخی نسخه‌های نونویس، دارای اسناد ترکیبی (یعنی هم سند معمر و هم سند عمر بن اذینه) هستند (نک: استادی، ۱۳۹۹ش: پ، ۵۵). طبق پژوهش‌های جدید نسخه‌شناسی کتاب‌های سلیم، اسناد عمر بن اذینه بر نسخه‌های خطی سلیم ساختگی و نونویس هستند، و در دوره‌های متأخر، و به دلیل مشکلات اسناد معمر بن راشد ایجاد و تعویض سند شده‌اند (نک: استادی، ۱۳۹۹ش: الف، سراسر متن). این واقعیت تلخ، توسط برخی پژوهش‌های دیگر که به گونه‌شناسی احادیث عمر بن اذینه پرداخته‌اند (نک: فکوری، ۱۳۹۷ش: سراسر متن)، و نیز پژوهش‌های دیگری که به بررسی اسناد سلیم را به نسبت شیخ طوسی بررسی نموده‌اند (نک: استادی، ۱۴۰۰ش: ب، سراسر متن)، مورد تأیید مضاعف قرار گرفته است.

اکنون روشن است که جز چند نسخه خطی مخدوش کتاب کنونی منسوب به سلیم، همه نسخه‌های خطی کتاب‌های سلیم دارای اسناد ابتدای دیباچه کتاب و اسناد داخلی (که برای هر حدیث درج شده‌اند)، منقول از معمر بن راشد می‌باشند. حال اگر فرض بگیریم که اسناد عمر بن اذینه بر نسخه خطی کتاب‌های کنونی سلیم، (طبق نتایج پژوهش‌های بیان شده) جعلی نیستند، و این پژوهش‌های جدید در اشتباه هستند؛ لازم می‌آید تحقیق شود که: آیا نقل و انتقال کتاب سلیم توسط عمر بن اذینه قابل قبول است؟ یا اینکه نقل این کتاب را به دروغ به وی نسبت داده‌اند؟ به این معنی که پژوهشگران، بررسی نمایند که رویه عمر بن اذینه در نقل احادیث، و گونه‌شناسی روایات دیگر وی چگونه بوده است؟ و آیا این رویه، با نقل احادیث کتاب کنونی سلیم، هم‌خوانی دارد؟ با توجه به سؤالات بیان شده، لازم است گونه‌شناسی روایات عمر بن اذینه در منابع شیعی پژوهش شود؛ تا با نتایج حاصل از آن، یا نظریه جعلی بودن اسناد عمر بن اذینه بر کتاب کنونی سلیم تقویت شود؛ و یا این نظریه، تحت الشعاع قرار گیرد. اما در این میان، چون غالب روایات منقول از عمر بن اذینه در کتاب کافی کلینی هستند، و این کتاب با بیشترین آمار احادیث عمر بن اذینه، تقریباً دربردارنده تمامی احادیث ابن اذینه می‌باشد؛ بررسی گونه‌شناسی روایات ابن اذینه در این کتاب،

۱. و عبارت است از: ۱- حدثنا الحسن بن ابی یعقوب الدینوری قال حدثنا ابراهیم بن عمر الیمانی قال اخبرنا معمر عن ابان عن سلیم بن قیس قال ... ۲- اخبرنا احمد بن المنذر قال حدثنا عبدالرزاق قال اخبرنا معمر عن ابان عن سلیم بن قیس قال ... ۳- حدثنا ابوبکر بن عبد الرزاق بن همام بن نافع الصنعانی الحمیری قال حدثنا ابو عروة معمر بن راشد عن ابان بن ابی عیاش عن سلیم بن قیس قال ... ۴- حدثني أبو طالب محمد بن صبيح بن رجاء قال أخبرني أبو عمرو عصمة بن أبي عصمة البخاري قال حدثنا أبو بكر أحمد بن المنذر بن أحمد الصنعاني بصنعاء شيخ صالح مأمون جاز إسحاق بن إبراهيم الدبري قال حدثنا أبو بكر عبدالرزاق بن همام بن نافع الصنعاني الحميري قال حدثنا أبو عروة معمر بن راشد البصري ... ۵- اخبرنا عصمة قال حدثنا احمد بن المنذر قال حدثنا عبدالرزاق عن معمر عن ابان عن سلیم ... (برای اطلاع بیشتر، نگاه کنید: استادی، ۱۳۹۹ش: الف، سراسر متن).

گونه‌شناسی روایات عمر بن‌اذینه در کتاب کافی و بررسی نسبت آنها با سلیم بن قیس

می‌تواند گویای کلی گونه‌شناسی احادیث وی باشد. چراکه احادیث دیگر در منابع غیر از کافی، غالباً تکرار روایات عمر بن‌اذینه در کافی می‌باشند.

پیشینه

پیرامون سلیم و کتاب منسوب به او، پیش‌تر، تحقیقات متعددی انجام شده است؛ و مأخذشناسی نیز درباره این موضوع (با معرفی حدود پنجاه عنوان اثر) وجود دارد (نک: استادی، ۱۴۰۰ش، ق: سراسرمتن). دو اثر از این آثار معرفی شده، با مسأله مقاله حاضر مرتبط است: ۱- فکوری، علی‌جمعه (۱۳۹۷ش)، «عمر بن‌اذینه و گونه‌شناسی روایات او در غیر از کتاب سلیم»، سخن تاریخ، س ۱۲، ش ۲۸. ۲- استادی، کاظم (۱۴۰۱ش)، «گونه‌شناسی روایات معمر بن‌راشد در منابع شیعی»، حدیث اندیشه، زمستان ش ۳۳.

۱- گونه‌شناسی روایات عمر بن‌اذینه و سلیم در کتاب کافی کلینی

جدای از کتاب‌های کنونی سلیم، که مورد مناقشه می‌باشند؛ و حتی انتساب آن به قرن اول محل بحث برخی پژوهشگران واقع شده است (برای اطلاع بیشتر، نک: استادی، ۱۴۰۰ش: الف، فصل مناقشات)؛ در کل منابع نخستین تا قرن هشتم، حدود ۳۶۰ حدیث (که مکررات نیز دارند) از عمر بن‌اذینه یا ابن‌اذینه وجود دارد؛ که از این عدد، تعدادی احادیث نیز وجود دارند که با توجه به روایان قبل و بعد در اسناد مشابه، قاعدتاً به نقل از عمر بن‌اذینه هستند، ولی نام وی در میان روایان، افتادگی پیدا نموده است. در مجموعه کل منابع شیعی از ابتدا تا قرن ۱۴، حدود هزار حدیث مکرر از عمر بن‌اذینه درج شده است. آمار احادیث ابن‌اذینه در منابع نخستین، به تفکیک قرن، عبارتند از:

۱- قرن سوم، حدود ۲۸ حدیث که غالباً در کتاب کافی کلینی درج شده‌اند.

۲- قرن چهارم، حدود ۱۹۵ حدیث مکرر، که حدود ۱۳۴ عدد آن در کافی کلینی درج شده و ۶۱ حدیث در ۱۳ کتاب دیگر (همانند: من لایحضر ۱۷، خصال ۷، علل الشرایع ۷، التوحید ۷، کمال‌الدین ۶، معانی الاخبار ۴، رجال کشی ۳، عیون الاخبار ۲، امالی صدوق ۱، تفسیر عیاشی ۱) که این احادیث، غالباً در کتاب کافی وجود دارند.

۳- قرن پنجم، حدود ۲۱۳ حدیث مکرر، که ۱۹۵ عدد آن در دو کتاب فقهی تهذیب و استبصار وجود دارند. ۱۸ حدیث دیگر این قرن، در ۸ کتاب دیگر (همانند: امالی طوسی ۵، الغیبه طوسی ۲، الارشاد مفید ۱، فصول المختاره ۱، دلائل الامامه ۳، اختصاص ۲، مائه منقبه ۲، عیون المعجزات ۱؛ که چهار کتاب آخر مشخص نیست برای قرن پنج باشند) و این احادیث نیز، غالباً در کتاب کافی کلینی موجود هستند.

۴- قرن ششم، حدود ۸ حدیث.

۵- قرن هفتم، حدود ۲ حدیث.

بنابراین، غالب روایات عمر بن اذینه در کتاب کافی کلینی هستند، و این کتاب با بیشترین آمار احادیث عمر بن اذینه، تقریباً دربردارنده تمامی احادیث ابن اذینه می‌باشد؛ که بررسی گونه‌شناسی روایات ابن اذینه در این کتاب، گویای کلی احادیث وی می‌باشد. بنابراین، با احتساب موارد افتادگی نام عمر بن اذینه در اسناد روایات کتاب کافی، و نیز حذف مکررات، حدود ۱۳۷ روایت از وی موجود است، که حدود ۵ روایت آن بدون درج نام عمر بن اذینه می‌باشند. (که به زودی پیرامون آنها سخن خواهیم گفت) اکنون، به بررسی این احادیث می‌پردازیم:

۱-۱- روایات عمر بن اذینه به نقل از ابن ابی عمیر

اشاره شد که با احتساب موارد افتادگی نام عمر بن اذینه در کتاب کافی، حدود ۱۳۷ روایت از وی موجود است (که حدود ۵ روایت آن بدون درج نام عمر بن اذینه می‌باشند). از این آمار، حدود ۲۱ روایت از چند راوی به نقل از ابن اذینه هستند و مابقی، همگی از ابن ابی عمیر روایت شده‌اند. بنابراین، حدود ۱۱۶ روایت عمر بن اذینه در کتاب کافی، فقط به نقل از شخص «ابن ابی عمیر» می‌باشند، که البته خواهیم دید که همگی با موضوع فقه هستند؛ جز یک یا چند روایت، که به احتمال بسیار قوی، تحریف و تصحیفی در اسناد آنها رخ داده است؛ یعنی احتمالاً از شخص ابن ابی عمیر نیستند؛ همانند: «عَلِيُّ بْنُ إِبرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ حَمَّادِ بْنِ عِيسَى عَنْ إِبرَاهِيمَ بْنِ عُمَرَ الْكِنَانِيِّ عَنْ أَبَانَ بْنِ أَبِي عِيَّاشٍ عَنْ سُلَيْمِ بْنِ قَيْسٍ وَ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ إِبْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ عُمَرَ بْنِ أَدِيْنَةَ وَ عَلِيِّ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ هِلَالٍ عَنْ إِبْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ عُمَرَ بْنِ أَدِيْنَةَ عَنْ أَبَانَ بْنِ أَبِي عِيَّاشٍ عَنْ سُلَيْمِ بْنِ قَيْسٍ قَالَ». (الكافي، ۵۲۹/۱؛ الغيبة، ۹۵؛ الوافي، ۳۰۲/۲؛ تفسیر الصافي، ۱۶۶/۴؛ اثبات الهداة، ۲۷/۲؛ نور الثقلين، ۲۳۹/۴). این روایت را بعداً همراه دیگر روایات عمر بن اذینه از سلیم بن قیس، بررسی خواهیم نمود.^۱

۱-۲- روایات عمر بن اذینه به نقل از غیر ابن ابی عمیر

از حدود ۱۳۷ روایت عمر بن اذینه، حدود ۲۱ روایت منقول از غیر ابن ابی عمیر هستند. این روایات را می‌توان در دو دسته مورد دقت قرار داد: ۱- روایات منقول از حماد بن عیسی از

۱. جهت اطلاع از ارجاعات روایات عمر بن اذینه به نقل از ابن ابی عمیر، لیست آنها را همراه آدرس‌دهی در منابع دیگر، در دانشنامه سلیم بن قیس جلد دوم ببینید.

گونه‌شناسی روایات عمر بن‌اذینه در کتاب کافی و بررسی نسبت آنها با سلیم بن قیس

عمر بن اذینه. ۲- روایات غیر حماد بن عیسی، از از عمر بن اذینه. اکنون هر کدام را جداگانه گزارش می‌نماییم:

۱-۲-۱- روایات حماد بن عیسی

روایات حماد بن عیسی در کتاب کافی کلینی ۱۶ عدد، و سه گروه هستند؛ برخی میان حماد و عمر بن اذینه، ابراهیم بن عمر یمانی را واسطه دارند؛ که این دسته (با توجه با اسناد مشابه و اسامی قبل و بعد راویان این اسناد)، خود به دو گروه با افتادگی عمر بن اذینه و بدون افتادگی تقسیم می‌شوند؛ برخی دیگر روایات حماد نیز، بدون واسطه ابراهیم بن عمر یمانی هستند.

الف - حماد از یمانی از ابن‌اذینه

۱- عَلِيُّ بْنُ إِبرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ حَمَادِ بْنِ عِيسَى عَنْ إِبرَاهِيمَ بْنِ عُمَرَ الْيَمَانِيِّ عَنْ عُمَرَ بْنِ أُذَيْنَةَ عَنْ أَبَانَ بْنِ أَبِي عِيَّاشٍ عَنْ سُلَيْمِ بْنِ قَيْسِ الْهَلَالِيِّ عَنْ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ قَالَ ... (الكافي، ۳۹۱/۲) (مرتبط با موضوعات کتاب‌های کنونی سلیم)

۲- عَلِيُّ بْنُ إِبرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ حَمَادِ بْنِ عِيسَى عَنْ إِبرَاهِيمَ بْنِ عُمَرَ الْيَمَانِيِّ وَعُمَرَ بْنِ أُذَيْنَةَ عَنْ أَبَانَ عَنْ سُلَيْمِ بْنِ قَيْسٍ قَالَ ... (الكافي، ۲۹۷/۱؛ الوافي، ۳۲۸/۲؛ اثبات الهداء، ۱۵/۲؛ بهجه النظر، ۵۵/۱) (متن روایت، مرتبط با موضوعات کتاب‌های کنونی سلیم)

۳- عَلِيُّ بْنُ إِبرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ حَمَادِ بْنِ عِيسَى عَنْ إِبرَاهِيمَ بْنِ عُمَرَ الْيَمَانِيِّ [عن عمر بن اذینه] عَنْ أَبَانَ بْنِ أَبِي عِيَّاشٍ عَنْ سُلَيْمِ بْنِ قَيْسٍ وَمُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ عُمَرَ بْنِ أُذَيْنَةَ وَعَلِيِّ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ هَلَالٍ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ عُمَرَ بْنِ أُذَيْنَةَ عَنْ أَبَانَ بْنِ أَبِي عِيَّاشٍ عَنْ سُلَيْمِ بْنِ قَيْسٍ قَالَ ... (الكافي، ۵۲۹/۱؛ الغيبة، ۹۵؛ الوافي، ۳۰۲/۲؛ تفسير الصافي، ۱۶۶/۴؛ اثبات الهداء، ۲۷/۲؛ نورالثقلین، ۲۳۹/۴) (مرتبط)

۴- عَلِيُّ بْنُ إِبرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ حَمَادِ بْنِ عِيسَى عَنْ إِبرَاهِيمَ بْنِ عُمَرَ الْيَمَانِيِّ عَنِ ابْنِ أُذَيْنَةَ عَنْ أَبَانَ بْنِ أَبِي عِيَّاشٍ عَنْ سُلَيْمِ بْنِ قَيْسٍ قَالَ ... (الكافي، ۴۱۴/۲؛ الوافي، ۲۰۰/۴؛ البرهان، ۱۰۶/۲) (مرتبط با موضوعات کتاب‌های کنونی سلیم)

ب - حماد از ابن‌اذینه

۵- عَلِيُّ بْنُ إِبرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ حَمَادِ بْنِ عِيسَى عَنْ عُمَرَ بْنِ أُذَيْنَةَ رَفَعَهُ إِلَى أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع) أَوْ أَبِي جَعْفَرٍ (ع) قَالَ ... (الكافي، ۴۴/۴).

۶- عَلِيُّ بْنُ إِبرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ حَمَادِ بْنِ عِيسَى عَنْ عُمَرَ بْنِ أُذَيْنَةَ عَنْ زُرَّارَةَ وَمُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ وَبُكَيْرِ بْنِ أَعْيَنَ وَبُرَيْدٍ وَفُضَيْلٍ وَإِسْمَاعِيلَ الْأَزْرُقِيَّ وَمَعْمَرِ بْنِ يَحْيَى عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ وَأَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع) أَنَّهُمَا قَالَا ... (الكافي، ۶۰/۶؛ تهذيب الأحكام، ۴۷/۸؛ الوافي، ۱۰۵/۲۳).

۷ و ۸- عَلِيُّ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ حَمَّادِ بْنِ عِيسَى عَنْ عُمَرَ بْنِ أَدِيْنَةَ عَنْ زُرَّارَةَ وَبُكَيْرٍ وَ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ وَ بُرَيْدٍ وَ فَضَيْلِ بْنِ يَسَّارٍ وَ إِسْمَاعِيلَ الْأَزْرَقِ وَ مَعْمَرَ بْنَ يَحْيَى عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ وَ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع) (الكافي، ۱۲۵/۶؛ الوافي، ۱۱۰۴/۲۳؛ وسائل الشيعة، ۸۱/۲۲) (الكافي، ۱۹۱/۶؛ الوافي، ۵۸۵/۱۰).

۹- عَلِيُّ [بْنِ إِبْرَاهِيمَ] عَنْ أَبِيهِ عَنْ حَمَّادِ بْنِ عِيسَى عَنْ عُمَرَ بْنِ أَدِيْنَةَ عَنْ بُكَيْرِ بْنِ أَعْيَنَ وَ بُرَيْدِ بْنِ مُعَاوِيَةَ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ وَ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع) أَنَّهُمَا قَالَا ... (الكافي، ۱۳۱/۶؛ الوافي، ۹۴۵/۲۲؛ تفسير الصافي، ۲۵۶/۱؛ وسائل الشيعة، ۳۴۲/۲۲؛ البرهان، ۴۶۹/۱؛ نور الثقلين، ۲۲۰/۱؛ كنز الدقائق، ۳۴۰/۲).

۱۰- مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ حَمَّادِ بْنِ عِيسَى عَنْ عُمَرَ بْنِ أَدِيْنَةَ عَنْ أَبَانَ بْنِ أَبِي عِيَّاشٍ عَنْ سُلَيْمِ بْنِ قَيْسِ الْأَهْلَائِيِّ قَالَ ... (الكافي، ۴۴/۱؛ الوافي، ۲۰۳/۱؛ منية المرید، ۱۴۶/۱) (بی ربط)

۱۱- مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى وَ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ جَمِيعاً عَنْ حَمَّادِ بْنِ عِيسَى عَنْ عُمَرَ بْنِ أَدِيْنَةَ عَنْ أَبَانَ بْنِ أَبِي عِيَّاشٍ عَنْ سُلَيْمِ بْنِ قَيْسِ قَالَ ... (الكافي، ۴۶/۱؛ تهذيب الأحكام، ۳۲۸/۶؛ الوافي، ۵۶/۱۷؛ أعلام الدين، ۹۰/۱؛ عوالي اللئالی، ۷۷/۴؛ منية المرید، ۱۳۷/۱؛ وسائل الشيعة، ۳۶/۱۷؛ بحار الأنوار، ۳۴/۲) (بی ربط)

احادیث ۱ و ۲ و ۳ و ۴ (یمانی) مرتبط با موضوعات کتاب‌های کنونی سلیم هستند.

ج - حماد بن عیسی با افتادگی عمر بن اذینه

طبق جدول کل روایات سلیم بن قیس در منابع حدیثی شیعه و سنی (نک: استادی، ۱۳۹۹ش: الف، ب، جدول راویان) و نیز طبق جدول روایات عمر بن اذینه در کتاب کافی (که در صفحه بعد قابل ملاحظه است) همه روایات سلیم از راویان ابان و عمر بن اذینه می‌گذرند؛ به عبارت دیگر اگر اسناد حدیثی از سلیم بن قیس، بدون درج عمر بن اذینه باشند، به نظر می‌رسد که شخص عمر بن اذینه از سند آن روایت افتاده است.

بنابراین، ۵ عدد از روایات کتاب کافی، که راویان اسناد مشابه دارند، و شخص عمر بن اذینه

در این اسناد افتاده است؛ در این جا به صورت مجزا بیان می‌گردد:

گونه‌شناسی روایات عمر بن اذینه در کتاب کافی و بررسی نسبت آنها با سلیم بن قیس

کتاب	۲۵۰+ قمری	۳۰۰+ قمری	۳۲۵+ قمری	۳۰۰+ قمری	۲۷۵+ قمری	۲۵۰+ قمری	۲۰۰+ قمری	۱۷۵+ قمری	۱۵۰+ قمری	۱۲۵+ قمری	۷۶+ قمری
بصائر البرجات حدیث دوم	-	محمد بن حسن الصفار (م ۲۹۲)	احمد بن محمد بن عیسی (م ۲۸۰)	احمد بن محمد بن عیسی (م ۲۸۰)	احمد بن محمد بن عیسی (م ۲۸۰)	حسین بن سعید (م ۲۵۴)	حداد بن عیسی (م ۲۰۹)	ابراهیم بن عمر الیمانی (م ۶۲)	؟	ابان بن ابی عیاش (۱۲۸م یا ۱۳۸)	سلیم بن قیس
کمال الدین طریق اول	شیخ صدوق (م ۳۸۱) عن محمد بن الحسن ابن احمد بن الولید (م ۳۳۳)	محمد بن حسن الصفار (م ۲۹۲)	احمد بن محمد بن عیسی (م ۲۸۰)	احمد بن محمد بن عیسی (م ۲۸۰)	احمد بن محمد بن عیسی (م ۲۸۰)	حسین بن سعید (م ۲۵۴)	حداد بن عیسی (م ۲۰۹)	ابراهیم بن عمر الیمانی (م ۶۲)	؟	؟	سلیم بن قیس
مأله مشقة	؟	احمد بن عبدالله (م ۲۸۰)	احمد بن محمد بن عیسی (م ۲۸۰)	احمد بن محمد بن عیسی (م ۲۸۰)	احمد بن محمد بن عیسی (م ۲۸۰)	محمد بن عیسی (م ۲۵۴)	حداد بن عیسی (م ۲۰۹)	ابراهیم بن عمر الیمانی (م ۶۲)	عمر بن اذینه (۱۲۸ز)	ابان بن ابی عیاش (۱۲۸م یا ۱۳۸)	سلیم بن قیس
محدث ابن احمد بن علی بن شاذان (م ۱۰۷) و نیز نقل خوارزمی	؟	احمد بن عبدالله (م ۲۸۰)	احمد بن محمد بن عیسی (م ۲۸۰)	احمد بن محمد بن عیسی (م ۲۸۰)	احمد بن محمد بن عیسی (م ۲۸۰)	محمد بن عیسی (م ۲۵۴)	حداد بن عیسی (م ۲۰۹)	ابراهیم بن عمر الیمانی (م ۶۲)	عمر بن اذینه (۱۲۸ز)	ابان بن ابی عیاش (۱۲۸م یا ۱۳۸)	سلیم بن قیس
الخصال طریق سوم	شیخ صدوق (م ۳۸۱)	علی بن بن حسین بن بابویه قمی (م ۳۲۹)	علی بن بن حسین بن هاشم (م ۳۰۷)	ابراهیم بن هاشم (م ۲۸۰)	ابراهیم بن هاشم (م ۲۸۰)	؟	حداد بن عیسی (م ۲۰۹)	ابراهیم بن عمر الیمانی (م ۶۲)	عمر بن اذینه (۱۲۸ز)	ابان بن ابی عیاش (۱۲۸م یا ۱۳۸)	سلیم بن قیس
اصول کافی (دو حدیث)	-	محمد بن یعقوب گلپایگانی (م ۳۲۹)	علی بن ابراهیم بن هاشم (م ۳۰۷)	ابراهیم بن هاشم (م ۲۸۰)	ابراهیم بن هاشم (م ۲۸۰)	؟	حداد بن عیسی (م ۲۰۹)	ابراهیم بن عمر الیمانی (م ۶۲)	عمر بن اذینه (۱۲۸ز)	ابان بن ابی عیاش (۱۲۸م یا ۱۳۸)	سلیم بن قیس
اصول کافی (چهار حدیث)	-	محمد بن یعقوب گلپایگانی (م ۳۲۹)	علی بن ابراهیم بن هاشم (م ۳۰۷)	ابراهیم بن هاشم (م ۲۸۰)	ابراهیم بن هاشم (م ۲۸۰)	؟	حداد بن عیسی (م ۲۰۹)	ابراهیم بن عمر الیمانی (م ۶۲)	؟	؟	سلیم بن قیس
اصول کافی (دو حدیث)	-	محمد بن یعقوب گلپایگانی (م ۳۲۹)	علی بن ابراهیم بن هاشم (م ۳۰۷)	ابراهیم بن هاشم (م ۲۸۰)	ابراهیم بن هاشم (م ۲۸۰)	؟	حداد بن عیسی (م ۲۰۹)	ابراهیم بن عمر الیمانی (م ۶۲)	؟	؟	سلیم بن قیس
القهو بنسب ۲ و حدیث القبیله ۳ شیخ طوسی (م ۳۲۳)	ابن ابی جید (م ۴۰۸) عن محمد بن الحسن ابن احمد بن الولید (م ۳۳۳)	محمد بن ابی القاسم ماجلویه (م ۳۲۹)	محمد بن ابی القاسم ماجلویه (م ۳۲۹)	محمد بن ابی القاسم ماجلویه (م ۳۲۹)	محمد بن ابی القاسم ماجلویه (م ۳۲۹)	محمد بن علی الصیوفی (م ۲۵۴)	حداد بن عیسی (م ۲۰۹) و عثمان بن عیسی (م ۲۰۳)	ابراهیم بن عمر الیمانی (م ۶۲)	؟	ابان بن ابی عیاش (۱۲۸م یا ۱۳۸)	سلیم بن قیس
کمال الدین طریق سوم و خصال	شیخ صدوق (م ۳۸۱) عن محمد بن الحسن ابن احمد بن الولید (م ۳۳۳)	محمد بن ابی القاسم ماجلویه (م ۳۲۹)	محمد بن ابی القاسم ماجلویه (م ۳۲۹)	محمد بن ابی القاسم ماجلویه (م ۳۲۹)	محمد بن ابی القاسم ماجلویه (م ۳۲۹)	محمد بن علی الصیوفی (م ۲۵۴)	حداد بن عیسی (م ۲۰۹)	ابراهیم بن عمر الیمانی (م ۶۲)	عمر بن اذینه (۱۲۸ز)	ابان بن ابی عیاش (۱۲۸م یا ۱۳۸)	سلیم بن قیس
عیون المعجزات	؟	ابن عباس الجوهری (م ۳۰۱)	ابو طالب عبدالله ابن الاثاری (م ۳۰۷)	ابو الحسن محمد بن زید التستری (م ۳۲۰)	ابو الحسن محمد بن زید التستری (م ۳۲۰)	محمد بن علی الصیوفی (م ۲۵۴)	حداد بن عیسی (م ۲۰۹)	ابراهیم بن عمر الیمانی (م ۶۲)	عمر بن اذینه (۱۲۸ز)	ابان بن ابی عیاش (۱۲۸م یا ۱۳۸)	سلیم بن قیس
تسخیر خطی	-	-	حسین بن ابی یعقوب دینوری (م ۳۰۷)	حسین بن ابی یعقوب دینوری (م ۳۰۷)	حسین بن ابی یعقوب دینوری (م ۳۰۷)	؟	عبد الرزاق ابن همام (م ۲۱۱) عن همام بن ثاقب (م ۲۰۹)	ابراهیم بن عمر الیمانی (م ۶۲)	؟	ابان بن ابی عیاش (۱۲۸م یا ۱۳۸)	سلیم بن قیس
سلیم نوع د	-	-	محمد بن ابی القاسم ماجلویه (م ۳۲۹)	محمد بن ابی القاسم ماجلویه (م ۳۲۹)	محمد بن ابی القاسم ماجلویه (م ۳۲۹)	محمد بن علی الصیوفی (م ۲۵۴)	حداد بن عیسی (م ۲۰۹)	ابراهیم بن عمر الیمانی (م ۶۲)	؟	؟	سلیم بن قیس
اصول کافی (یک حدیث)	-	-	محمد بن ابی القاسم ماجلویه (م ۳۲۹)	محمد بن ابی القاسم ماجلویه (م ۳۲۹)	محمد بن ابی القاسم ماجلویه (م ۳۲۹)	محمد بن علی الصیوفی (م ۲۵۴)	حداد بن عیسی (م ۲۰۹)	ابراهیم بن عمر الیمانی (م ۶۲)	عمر بن اذینه (۱۲۸ز)	ابان بن ابی عیاش (۱۲۸م یا ۱۳۸)	سلیم بن قیس
رجال کتبی (۲)	-	-	محمد بن ابی القاسم ماجلویه (م ۳۲۹)	محمد بن ابی القاسم ماجلویه (م ۳۲۹)	محمد بن ابی القاسم ماجلویه (م ۳۲۹)	محمد بن علی الصیوفی (م ۲۵۴)	حداد بن عیسی (م ۲۰۹)	ابراهیم بن عمر الیمانی (م ۶۲)	عمر بن اذینه (۱۲۸ز)	ابان بن ابی عیاش (۱۲۸م یا ۱۳۸)	سلیم بن قیس
شیخ طوسی (م ۳۶۰)	-	-	محمد بن ابی القاسم ماجلویه (م ۳۲۹)	محمد بن ابی القاسم ماجلویه (م ۳۲۹)	محمد بن ابی القاسم ماجلویه (م ۳۲۹)	محمد بن علی الصیوفی (م ۲۵۴)	حداد بن عیسی (م ۲۰۹)	ابراهیم بن عمر الیمانی (م ۶۲)	عمر بن اذینه (۱۲۸ز)	ابان بن ابی عیاش (۱۲۸م یا ۱۳۸)	سلیم بن قیس

۱۲- عَلِيُّ بْنِ إِبرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ حَمَادِ بْنِ عِيسَى عَنْ إِبرَاهِيمَ بْنِ عُمَرَ الْيَمَانِيِّ [عمر بن اذینه] عَنْ سُلَيْمِ بْنِ قَيْسِ الْهَلَالِيِّ عَنْ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ (ص) قَالَ ... (الكافي، ۱/۱۹۱؛ بصائر الدرجات، ۸۳/۱؛ كمال الدين، ۱/۲۴۰؛ الوافي، ۳/۵۰۱؛ وسائل الشيعة، ۲۷/۱۷۸؛ البرهان، ۳/۹۱۰؛ البرهان، ۱/۲۸؛ بحار الأنوار، ۲۳/۳۴۲). (مرتبط)

۱۳- عَلِيُّ بْنُ إِبرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ حَمَادِ بْنِ عِيسَى عَنْ إِبرَاهِيمَ بْنِ عُمَرَ الْيَمَانِيِّ [عمر بن اذینه] عَنْ أَبَانَ بْنِ أَبِي عِيَّاشٍ عَنْ سُلَيْمِ بْنِ قَيْسِ قَالَ سَمِعْتُ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ (ع) يَقُولُ ... (الكافي، ۱/۵۳۹؛ المقنعة، ۱/۲۷۷؛ الوافي، ۱۰/۲۸۱؛ تفسير الصافي، ۵/۵؛ وسائل الشيعة، ۹/۵۱۱؛ البرهان، ۵/۳۳۴؛ نورالثقلين، ۵/۲۷۷). (مرتبط با موضوعات کتاب‌های کنونی سلیم)

۱۴- عَلِيُّ بْنُ إِبرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ حَمَادِ بْنِ عِيسَى عَنْ إِبرَاهِيمَ بْنِ عُثْمَانَ [؟ عمر] [عمر بن اذینه] عَنْ ابان بن ابي عياش] عَنْ سُلَيْمِ بْنِ قَيْسِ الْهَلَالِيِّ قَالَ ... (الكافي، ۸/۵۸؛ بحار الأنوار، ۳۴/۱۷۲) (مرتبط)

۱۵- عَلِيُّ بْنُ إِبرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ حَمَادِ بْنِ عِيسَى عَنْ إِبرَاهِيمَ بْنِ عُمَرَ الْيَمَانِيِّ [عمر بن اذینه] عَنْ سُلَيْمِ بْنِ قَيْسِ الْهَلَالِيِّ قَالَ ... (الكافي، ۸/۳۴۳؛ الوافي، ۲/۱۸۵) (مرتبط با موضوعات کتاب‌های کنونی سلیم)

۱۶- عَلِيُّ بْنُ إِبرَاهِيمَ بْنِ هَاشِمٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ حَمَادِ بْنِ عِيسَى عَنْ إِبرَاهِيمَ بْنِ عُمَرَ الْيَمَانِيِّ [عمر بن اذینه] عَنْ أَبَانَ بْنِ أَبِي عِيَّاشٍ عَنْ سُلَيْمِ بْنِ قَيْسِ الْهَلَالِيِّ قَالَ ... (الكافي، ۱/۶۲؛ الخصال، ۱/۲۵۵؛ بحار الأنوار، ۲/۲۲۸) (مرتبط)

اسناد ۱۲ و ۱۳ و ۱۴ و ۱۵ و ۱۶ (از ابراهیم یمانی) مرتبط با موضوعات کتاب‌های کنونی سلیم هستند.

۲-۲-۱- روایات غیر حماد بن عیسی

پنج روایت از چهار راوی، جدای از حماد برای ابن‌اذینه وجود دارد؛ و عبارتند از:

۱۷- عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ خَالِدٍ عَنْ عُثْمَانَ بْنِ عِيسَى عَنْ عُمَرَ بْنِ أُذَيْنَةَ عَنْ أَبَانَ بْنِ أَبِي عِيَّاشٍ عَنْ سُلَيْمِ بْنِ قَيْسِ عَنْ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ (ع) قَالَ ... (الكافي، ۲/۳۲۳؛ الوافي، ۵/۹۵۳) (بی‌ربط)

۱. همین روایت با اسناد مشابه به همراه نام «عمر بن اذینه» در خصال صدوق نیز آمده است (صدوق، الخصال، ج ۱، ص ۲۵۵).

گونه‌شناسی روایات عمر بن اذینه در کتاب کافی و بررسی نسبت آنها با سلیم بن قیس

تنها روایت یافت شده از فرزند ابن اذینه، یعنی محمد بن عمر بن اذینه در کافی نیز این روایت است:

۱۸- عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ بْنِ خَالِدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عُمَرَ بْنِ أُذَيْنَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ نَصْرِ بْنِ قَابُوسَ قَالَ... (الكافي، ۶۴۴/۲؛ وسائل الشيعه، ۵۴/۱۲؛ البرهان، ۵۳۶/۱؛ نورالثقلين، ۲۸۲/۱؛ كنزالدقائق، ۴۲۹/۲).

۱۹- عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الدَّهْقَانِ عَنْ دُرُسْتِ بْنِ أَبِي مَنْصُورٍ عَنْ عُمَرَ بْنِ أُذَيْنَةَ عَنْ زُرَّارَةَ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع) قَالَ... (الكافي، ۲۸/۴؛ الوافي، ۴۴۹/۱۰؛ وسائل الشيعه، ۳۰۵/۱۶).

۲۰- عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَيْسَى عَنْ يُونُسَ عَنْ عُمَرَ بْنِ أُذَيْنَةَ عَنْ زُرَّارَةَ قَالَ... (الكافي، ۱۷۲/۴؛ وسائل الشيعه، ۳۲۴/۹).

۲۱- الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ الْوَشَائِءِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عَائِذٍ عَنْ عُمَرَ بْنِ أُذَيْنَةَ عَنْ بُرَيْدِ الْعِجْلِيِّ قَالَ... (الكافي، ۱۹۰/۱؛ الوافي، ۴۹۸/۳؛ بحار الأنوار، ۳۳۶/۲۳؛ بحار الأنوار، ۳۵۷/۱۶).

شماره ۲۱ کمی مرتبط با موضوعات کتاب کنونی سلیم است؛ ولی از سلیم نیست.

۳-۱- جمع‌بندی روایان عمر بن اذینه

از کل حدود ۱۳۷ + ۱ روایت عمر بن اذینه در کتاب کافی کلینی، بیشترین روایات از شخص ابن ابی عمیر، با تعداد حدود ۱۱۶+۱ عدد، و همگی با محتوای فقهی هستند؛ و از منظری دیگر، از کل روایات عمر بن اذینه در کتاب کافی، ۱۲۱ روایت از غیر شخص سلیم بن قیس، نقل شده‌اند.

یعنی، کل روایات عمر بن اذینه (با احتساب افتادگی‌ها) در کافی به نقل از سلیم بن قیس، ۱۲ حدیث هستند؛ که پنج عدد آنها در اسناد خود، افتادگی نام عمر بن اذینه را دارند؛ و ۷ حدیث از دوازده حدیث نیز، نام ابان بن ابی عیاش راوی اصلی سلیم را در اسناد خود دارند؛ و همچنین، در ۵ حدیث دیگر، افتادگی نام ابان بن ابی عیاش، واقع شده است.

از سوی دیگر، از کل روایات عمر بن اذینه در کتاب کافی، در ۹ حدیث، هم نام سلیم بن قیس و هم نام ابان بن ابی عیاش به چشم می‌خورد؛ و ۷ حدیث از آنها نیز، هر سه نام سلیم، ابان و عمر بن اذینه را در اسناد خود دارند. (البته خواهد آمد که سه حدیث از این ۱۲ حدیث سلیم بن قیس، ربطی به موضوعات کتاب‌های کنونی منسوب به سلیم ندارند).

در این میان، بسیار جالب توجه است که از ۹ حدیث منقول از سلیم بن قیس، که البته مرتبط با موضوعات کتاب‌های کنونی منسوب به سلیم نیز هستند، ۸ روایت آن، از «ابراهیم عمر یمانی» و نهمین نیز از «ابراهیم بن عثمان» که احتمال قوی تحریف و تصحیف همان ابراهیم بن عمر است می‌باشد؛ بنابراین، می‌توان گفت که از ۹ حدیث سلیم مرتبط با موضوعات کتاب کنونی سلیم، هر ۹ حدیث آن، از شخصی با نام ابراهیم بن عمر الیمانی است؛ که شخصی مجهول است؛ و این روایات، با دیگر روایات کافی از نظر حجم مطلب و نیز موضوع و باب‌بندی، هماهنگ نیستند.

جدول کلی راویان عمر بن اذینة در کافی						
ردیف	تعداد	راویان			موضوع	سابقه
۱	۱+۱۱۶	ابن ابی عمیر	-	عمر بن اذینة	غیر ابان عن سلیم (جز یک حدیث)	فقه
۲	۴	حَمَادُ بْنُ عِيسَى	إِبْرَاهِيمَ بْنِ عُمَرَ الْيَمَانِيِّ	عمر بن اذینة	ابان عن سلیم	-
۳	۷	حَمَادُ بْنُ عِيسَى	-	عمر بن اذینة	۵ غیر ابان عن سلیم ۲ ابان عن سلیم	۵ فقه ۲ اخلاق
۴	۴	حَمَادُ بْنُ عِيسَى	إِبْرَاهِيمَ بْنِ عُمَرَ الْيَمَانِيِّ	-	ابان عن سلیم	-
۵	۱	حَمَادُ بْنُ عِيسَى	إِبْرَاهِيمَ بْنِ عَثْمَانَ	-	- عن سلیم	-
۶	۱	عُثْمَانُ بْنُ عِيسَى	-	عمر بن اذینة	ابان عن سلیم	-
۷	۱	دُرُوشْتُ بْنُ أَبِي مَنْصُورٍ	-	عمر بن اذینة	غیر ابان عن سلیم	فقه
۸	۱	يُونُسُ	-	عمر بن اذینة	غیر ابان عن سلیم	فقه
۹	۱	أَحْمَدُ بْنُ عَائِذٍ	-	عمر بن اذینة	غیر ابان عن سلیم	تفسیر
جمع کل احادیث: ۱ + ۱۳۷ بیشترین موضوع: فقه						

همچنین، از هر ۹ روایت ابراهیم بن عمر یمانی، همگی منقل از حماد بن عیسی هستند جز یک روایت آخر که منقول از عثمان بن عیسی می‌باشد؛ و محتمل است که این اسم هم تحریف و

گونه‌شناسی روایات عمر بن اذینه در کتاب کافی و بررسی نسبت آنها با سلیم بن قیس

تصحیف یافته همان حماد بن عیسی باشد. برای دقت بیشتر، به زودی احادیث نقل و بررسی می‌شوند.

۲- ارتباط احادیث عمر بن اذینه با کتاب‌های کنونی سلیم

از کل روایت عمر بن اذینه در کتاب کافی، فقط یک روایت منقول از غیر شخص سلیم بن قیس وجود دارد، که کمی با مطالب کتاب‌های کنونی سلیم مرتبط است (و در روایات غیر حماد بن عیسی بیان شد).

اما بقیه روایات عمر بن اذینه در کتاب کافی که مرتبط با موضوعات کتاب‌های کنونی سلیم می‌باشند، همگی (۱۲ روایت دیگر مرتبط با کتاب سلیم) به نقل از سلیم بن قیس هستند؛ یعنی همان راوی که کتاب‌های کنونی سلیم منسوب به او هستند.

بنابراین در این جا، لازم است کل روایات سلیم بن قیس در کتاب کافی، مورد توجه ویژه قرار گیرند.

این روایات دوازده گانه سلیم بن قیس در کافی، از جهتی به دو دسته مجزا قابل تقسیم می‌باشند:

۱- روایات سلیم که بی‌ربط با کتاب‌های کنونی سلیم هستند (دو روایت).

۲- روایات سلیم که باریط محتوایی با کتاب‌های کنونی سلیم هستند (ده روایت).

اکنون با ذکر هر دو دسته، به بررسی دسته دوم می‌پردازیم.

٧٦+ قمری	١٢٥+ قمری	١٥٠+ قمری	١٧٥+ قمری	٢٠٠+ قمری	٢٥٠+ قمری	٢٧٥+ قمری	٣٠٠+ قمری
سليم بن قيس	ابان بن ابي عياش (١٢٨م یا ١٢٨م)	عمر بن اذينة (١٣٨ز)	ابراهيم بن عمر البيهقي (م؟)	حماد بن عيسى (٢٠٩م)	؟	ابراهيم بن هاشم (٤)	علي بن ابراهيم بن هاشم (٣٠٧ز)
سليم بن قيس	ابان بن ابي عياش (١٣٨م یا ١٣٨م)	عمر بن اذينة (١٣٨ز)	؟	حماد بن عيسى (٢٠٩م)	؟	ابراهيم بن هاشم (٤)	محمد بن يعقوب کلبيني (٣٢٩م)
سليم بن قيس	ابان بن ابي عياش (١٣٨م یا ١٣٨م)	؟	ابراهيم بن عمر البيهقي (م؟)	حماد بن عيسى (٢٠٩م)	؟	ابراهيم بن هاشم (٤)	محمد بن يعقوب کلبيني (٣٢٩م)
سليم بن قيس	؟	؟	ابراهيم بن عمر البيهقي (م؟)	حماد بن عيسى (٢٠٩م)	؟	ابراهيم بن هاشم (٤)	محمد بن يعقوب کلبيني (٣٢٩م)
سليم بن قيس	؟	؟	ابراهيم بن عثمان (١٨٣ظ)	حماد بن عيسى (٢٠٩م)	؟	ابراهيم بن هاشم (٤)	محمد بن يعقوب کلبيني (٣٢٩م)
سليم بن قيس	ابان بن ابي عياش (١٢٨م یا ١٢٨م)	عمر بن اذينة (١٣٨ز)	؟	عثمان بن عيسى (٢٠٢ز)	؟	أحمد بن محمد بن خالد (٢٨٠ز)	محمد بن يعقوب کلبيني (٣٢٩م)
سليم بن قيس	ابان بن ابي عياش (١٣٨م یا ١٣٨م)	عمر بن اذينة (١٣٨ز)	؟	ابن ابي عمير (٢١٧م)	؟	أحمد بن محمد (٢٨٠ز)	محمد بن يعقوب کلبيني (٣٢٩م)
سليم بن قيس	ابان بن ابي عياش (١٣٨م یا ١٣٨م)	عمر بن اذينة (١٣٨ز)	؟	ابن ابي عمير (٢١٧م)	أحمد بن هلال (٢٤٧م)	؟	محمد بن يعقوب کلبيني (٣٢٩م)

گونه‌شناسی روایات عمر بن اذینه در کتاب کافی و بررسی نسبت آنها با سلیم بن قیس

۲-۱- احادیث سلیم که بی ربط با موضوع کتاب‌های کنونی سلیم

احادیث غیر منقول از ابراهیم عمر یمانی از سلیم، همه‌شان، بی‌ربط به محتوای و موضوع کتاب‌های کنونی سلیم هستند؛ و عبارتند از:

۱- سَمِعْتُ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ (ع) يُحَدِّثُ عَنِ النَّبِيِّ (ص) أَنَّهُ قَالَ فِي كَلَامٍ لَهُ: الْعُلَمَاءُ رَجُلَانِ رَجُلٌ عَالِمٌ أَخَذَ بِلَعْلِمِهِ فَهَذَا نَاجٍ وَ عَالِمٌ تَارَكَ لِعِلْمِهِ فَهَذَا هَالِكٌ وَ إِنَّ أَهْلَ النَّارِ لَيَتَأَذَوْنَ مِنْ رِيحِ الْعَالِمِ النَّارِكِ لِعِلْمِهِ وَ إِنَّ أَشَدَّ أَهْلِ النَّارِ نَدَامَةً وَ حَسْرَةً رَجُلٌ دَعَا عَبْدًا إِلَى اللَّهِ فَاسْتَجَابَ لَهُ وَ قَبِلَ مِنْهُ فَأَطَاعَ اللَّهَ فَأَدْخَلَهُ اللَّهُ الْجَنَّةَ وَ أَدْخَلَ الدَّاعِيَ النَّارَ بِتَرْكِهِ عِلْمَهُ وَ اتِّبَاعِهِ الْهَوَى وَ طُولِ الْأَمَلِ أَمَا اتِّبَاعُ الْهَوَى فَيَصُدُّ عَنِ الْحَقِّ وَ طُولُ الْأَمَلِ يُنْسِي الْآخِرَةَ (الكافي، ۴۴/۱؛ الوافي، ۲۰۳/۱؛ منية المرید، ۱۴۶/۱).

۲- سَمِعْتُ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ (ع) يَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): مَنْهُومانِ لَا يَشْبَعَانِ طَالِبُ دُنْيَا وَ طَالِبُ عِلْمٍ فَمَنْ إقْتَصَرَ مِنَ الدُّنْيَا عَلَى مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَهُ سَلِمَ وَ مَنْ تَنَاوَلَهَا مِنْ غَيْرِ حِلِّهَا هَلَكَ إِلَّا أَنْ يَتُوبَ أَوْ يُرَاجِعَ وَ مَنْ أَخَذَ الْعِلْمَ مِنْ أَهْلِهِ وَ عَمِلَ بِعِلْمِهِ نَجَا وَ مَنْ أَرَادَ بِهِ الدُّنْيَا فَهِيَ حِطَّةٌ (الكافي، ۴۶/۱؛ تهذيب الأحكام، ۳۲۸/۶؛ الوافي، ۵۶/۱۷ و ۲۱۱/۱؛ أعلام الدين، ۹۰/۱؛ عوالي اللئالی، ۷۷/۴؛ منية المرید، ۱۳۷/۱؛ وسائل الشيعة، ۳۶/۱۷؛ بحار الأنوار، ۳۴/۲).

۳- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) إِنَّ اللَّهَ حَرَّمَ الْجَنَّةَ عَلَى كُلِّ فَحَّاشٍ بَدَىءٍ قَلِيلٍ الْحَيَاءِ لَا يُبَالِي مَا قَالَ وَ لَا مَا قِيلَ لَهُ فَإِنَّكَ إِنْ فَتَشْتَهُ لَمْ تَجِدْهُ إِلَّا لِعِيَّةٍ أَوْ شِرْكٍ شَيْطَانٍ قَلِيلٍ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَ فِي النَّاسِ شِرْكٌ شَيْطَانٌ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) أَمَا تَقْرَأُ قَوْلَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ شَ ارْكُهُمْ فِي الْأُمُورِ الْوَالِ وَ الْأَوْلَادِ قَالَ وَ سَأَلَ رَجُلٌ فَيَقِيهَا هَلْ فِي النَّاسِ مَنْ لَا يُبَالِي مَا قِيلَ لَهُ قَالَ مَنْ تَعَرَّضَ لِلنَّاسِ يَشْتُمُهُمْ وَ هُوَ يَعْلَمُ أَنَّهُمْ لَا يَتْرُكُونَهُ فَذَلِكَ الَّذِي لَا يُبَالِي مَا قَالَ وَ لَا مَا قِيلَ فِيهِ (الكافي، ۳۲۳/۲؛ الوافي، ۹۵۳/۵).

۲-۲- احادیث سلیم مرتبط با موضوع کتاب‌های کنونی سلیم

با توجه به متن احادیث ابراهیم بن عمر الیمانی، خواهیم دید که همگی آنها با موضوعات کتاب‌های کنونی سلیم مرتبط هستند؛ یعنی موضوعاتی: تاریخی، فضائلی، مطاعنی، پیرامون خلافت امیر المؤمنین (ع) و غضب آن و موضوعاتی پیرامون آن (برای اطلاع بیشتر از موضوعات کتاب‌های منسوب به سلیم، نگاه کنید: استادی، ۱۴۰۰ش: فصل معرفی کتاب سلیم).

این احادیث ابراهیم بن عمر الیمانی از سلیم بن قیس، از جهتی، به دو دسته تقسیم می‌شوند:

الف - احادیث با افتادگی نام عمر بن اذینه.

ب - احادیث بدون افتادگی نام عمر بن اذینه.

مجموع احادیث مرتبط سلیم با کتاب‌های کنونی منسوب به سلیم (که البته از ابراهیم بن

عمر یمانی هستند)، از نظر سابقه در منابع شیعی نیز، قابل تقسیم به دو دسته می‌باشند:

۱- احادیث کوتاه که در برخی منابع دیگر وجود دارند.

۲- احادیث بلند که در منابع موجود نیستند.

اکنون با توجه به این مقدمات که پیرامون احادیث مرتبط با محتوای کتاب‌های سلیم بیان شد، به ذکر این احادیث مرتبط با موضوعات کتاب‌های کنونی منسوب به سلیم می‌پردازیم؛ و ضمن آن به بررسی سابقه این احادیث در منابع عامه و شیعه خواهیم پرداخت.

- یکم. «عَلِيُّ بْنُ إِبرَاهِيمَ بْنِ هَاشِمٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ حَمَّادِ بْنِ عِيسَى عَنْ إِبرَاهِيمَ بْنِ عُمَرَ الْبَيْهَقِيِّ [عمر بن اذینه] عَنْ أَبَانَ بْنِ أَبِي عِيَّاشٍ عَنْ سُلَيْمِ بْنِ قَيْسِ الْهَلَالِيِّ قَالَ: قُلْتُ لِأَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ (ع) إِنِّي سَمِعْتُ مِنْ سَلْمَانَ وَ الْمِقْدَادِ وَ أَبِي ذَرٍّ شَيْئًا مِنْ تَفْسِيرِ الْقُرْآنِ وَ أَحَادِيثَ عَنْ نَبِيِّ اللَّهِ (ص) غَيْرَ مَا فِي أُيْدِي النَّاسِ ثُمَّ سَمِعْتُ مِنْكَ تَصْدِيقَ مَا سَمِعْتُ...» (حدیث طولانی است) (الکافی، ۶۲/۱).

این حدیث در منابع عامه یافت نشد؛ و در کافی و خصال صدوق، با کمی تفاوت، همانند هم هستند (الخصال، ۲۵۵/۱؛ بحار الأنوار، ۲۲۸/۲). در کتاب تحف العقول حرانی (ق ۴) عبارات مختلف شده است و حدیث کوتاه‌تر است (نک: الحرانی، ۱۴۰۴: ۱۹۳). همچنین، با اسناد معمر بن راشد و عبارات متفاوت، در کتاب الغیبه نعمانی (ص ۷۵) به صورت نونویس و جعلی آمده است (نک: استادی، ۱۴۰۰ ش: ج، سراسر متن)؛ که بحار الأنوار و عوالم العلوم نیز آن را به نقل از الغیبه نقل نموده است (نک: بحار الأنوار، ۲۷۳/۳۶؛ عوالم العلوم، ۲۰۵/۱۵).

در کتاب‌های کنونی سلیم، مطابق با بخشی از حدیث ۱۰ کتاب (نک: سلیم ۱۴۱۵: ۱۸۱) است که عبارات آن هم با کافی و خصال و هم با تحف العقول متفاوت است و چندین صفحه نیز در انتها اضافات دارد. برای دقت بیشتر در تفاوت‌ها، جدول تطبیقی چهار منبع درج می‌شود.

- دوم. «عَلِيُّ بْنُ إِبرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ حَمَّادِ بْنِ عِيسَى عَنْ إِبرَاهِيمَ بْنِ عُمَرَ الْبَيْهَقِيِّ [عمر بن اذینه] عَنْ سُلَيْمِ بْنِ قَيْسِ الْهَلَالِيِّ عَنْ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ (ص) قَالَ: إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى طَهَّرَنَا وَ عَصَمَنَا وَ جَعَلَنَا شُهَدَاءَ عَلَى خَلْقِهِ وَ حُجَّتَهُ فِي أَرْضِهِ وَ جَعَلَنَا مَعَ الْقُرْآنِ وَ جَعَلَ الْقُرْآنَ مَعَنَا لَا نُفَارِقُهُ وَ لَا يُفَارِقُنَا» (الکافی، ۱۹۱/۱).

این حدیث در منابع عامه یافت نشد. در برخی منابع نخستین شیعه و منابع متأخر وجود دارد (بصائر الدرجات، ۸۳/۱؛ کمال الدین، ۲۴۰/۱؛ الوافی، ۵۰۱/۳؛ وسائل الشیعه، ۱۷۸/۲۷؛ البرهان،

۹۱۰/۳ و ۲۸/۱؛ بحار الأنوار، ۳۴۲/۲۳. همچنین، در حدیثی (شماره ۷) طولانی در برخی از مدل‌های کتاب‌های کنونی سلیم، بخشی از عبارات حدیثا بالا وجود دارد.^۱

- سوم. «عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ حَمَّادِ بْنِ عِيسَى عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ عَمْرٍاءَ الْيَمَانِيِّ عَنْ أَبِي بَنِي أَبِي عِيَّاشٍ عَنْ سُلَيْمِ بْنِ قَيْسٍ وَ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ إِبْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ عُمَرَ بْنِ أَدِيْنَةَ وَ عَلِيٍّ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ هِلَالٍ عَنْ إِبْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ عُمَرَ بْنِ أَدِيْنَةَ عَنْ أَبِي بَنِي أَبِي عِيَّاشٍ عَنْ سُلَيْمِ بْنِ قَيْسٍ قَالَ سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ جَعْفَرِ الطَّيَّارِ يَقُولُ: كُنَّا عِنْدَ مُعَاوِيَةَ أَنَا وَ الْحَسَنُ وَ الْحُسَيْنُ وَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبَّاسٍ وَ عُمَرُ بْنُ أُمِّ سَلَمَةَ وَ أَسَامَةُ بْنُ زَيْدٍ فَجَرَى بَيْنِي وَ بَيْنَ مُعَاوِيَةَ كَلَامٌ فَقُلْتُ لِمُعَاوِيَةَ» (حدیث ادامه دارد) (الكافی، ۵۲۹/۱).

این حدیث در منابع اهل سنت یافت نشد. در منابع نخستین نیست؛ مگر در الغیبه نعمانی (نعمانی، ۱۳۹۷ق: ۹۵) که احادیث سلیم‌اش محل اشکال است (نک: استادی، ۱۴۰۰ش: ج، سراسر متن)؛ ولی در منابع متأخر و جدید آمده است (الوافی، ۳۰۲/۲؛ تفسیر الصافی، ۱۶۶/۴؛ اثبات الهداة، ۲۷/۲؛ نورالثقلین، ۲۳۹/۴). در حدیثی (شماره ۴۲) بسیار طولانی در برخی مدل‌های کتاب‌های کنونی سلیم، بخشی از عبارات حدیث بالا (با تفاوت) وجود دارد (سلیم، ۱۴۱۵ق: ۳۶۱).

- چهارم. «عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ حَمَّادِ بْنِ عِيسَى عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ عَمْرٍاءَ الْيَمَانِيِّ [عمر بن اذینه] عَنْ أَبِي بَنِي أَبِي عِيَّاشٍ عَنْ سُلَيْمِ بْنِ قَيْسٍ قَالَ سَمِعْتُ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ (ع) يَقُولُ: نَحْنُ وَ اللَّهُ الَّذِينَ عَنَى اللَّهُ بَنِي الْقُرْبَى الَّذِينَ قَرَنَهُمُ اللَّهُ بِنَفْسِهِ وَ نَبِيِّهِ (ص) فَقَالَ «مِ اف األ اعلی ا رسوله من اهل القرى ا فلل ا و للرسول و لذی القرى ا و الیت امی ا و المس ا کین ا منا خاصة ا و لم یجعل لنا سهماً فی الصدقة ا کرم الله نبيه ا و اکرمتنا ان یطعمنا ا و اساخ ما فی ایدی الناس ا» (الكافی، ۵۳۹/۱).

این حدیث در منابع اهل سنت یافت نشد. در منابع نخستین شیعه نیز وجود ندارد؛ مگر در المقنعة شیخ مفید؛ ولی در منابع متأخر و جدید آمده است (الوافی، ۲۸۱/۱۰؛ تفسیر الصافی، ۱۵۵/۵؛ وسائل الشیعة، ۵۱۱/۹؛ البرهان، ۳۳۴/۵؛ نورالثقلین، ۲۷۷/۵).

۱. ... إني أنا وأوصيائي بعدي إلى يوم القيامة هداة مهتدون، الذين قرنهم الله بنفسه ونبيه في أي من الكتاب كثيرة، و طهرنا وعصمنا وجعلنا شهداء على خلقه وحجته في أرضه وخزانه على علمه ومعادن حكمه وترجمة وحبه وجعلنا مع القرآن والقرآن معنا لا نفارقه ولا يفارقنا حتى نرد على رسول الله (ص) حوضه كما قال... (سلیم، ۴۱۵ق: ۱۶۹).

۲. البتة بخش اول که پیرامون پیامبر (ص) است موجود است. (نک: عبد الرزاق الصنعانی، تفسیر عبد الرزاق، ج ۳، ص ۳۱).

بین متن حدیث اصول کافی و المقنعه، تفاوت بسیار اندکی در برخی محدود کلمات دیده می‌شود و کلیت حدیث، مشابه هم هستند؛ اما به عکس، این حدیث، بسیار متفاوت در متن نسخه‌های کنونی کتاب‌های منسوب به سلیم درج شده است (سلیم، ۱۴۱۵ق: ح ۱۸)؛ که به نظر نمی‌رسد کلینی و نیز شیخ مفید از این متن نسخه‌های موجود کنونی استفاده نموده باشند؛ و البته به نظر می‌رسد که تنظیم کننده کتاب سلیم، بخش اندکی از حدیث کافی را با اضافاتی در کتاب درج نموده باشد.

- پنجم. «عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ حَمَّادِ بْنِ عِيسَى عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ عُمَرَ الْيَمَانِيِّ وَعُمَرَ بْنِ أَدِيْنَةَ عَنْ أَبَانَ عَنْ سُلَيْمِ بْنِ قَيْسِ قَالَ: شَهِدْتُ وَصِيَّةَ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ (ع) حِينَ أَوْصَى إِلَى ابْنِهِ الْحَسَنِ (ع) وَ أَشْهَدَ عَلِيَّ وَصِيَّةَ الْحُسَيْنِ (ع) وَ مُحَمَّدًا وَ جَمِيعَ وُلْدِهِ وَ رُؤَسَاءَ شِيعَتِهِ وَ أَهْلَ بَيْتِهِ ثُمَّ دَفَعَ إِلَيْهِ الْكِتَابَ وَ السَّلَاحَ وَ قَالَ (حَدِيثَ إِدَامَةَ دَارِ)» (الكافي، ۱/۲۹۷).

این حدیث در منابع عامه موجود نیست. در منابع حدیثی شیعه نیز موجود نیست؛ مگر در منابع متأخر (الوافی، ۲/۳۲۸؛ اثبات الهداء، ۲/۱۵؛ بهجه النظر، ۱/۵۵). در کتاب‌های کنونی سلیم نیز، فقط در یک مدل از مدل‌های کتاب‌های سلیم موجود است (حدیث ۶۹)؛ که البته ادامه دارد و طولانی‌تر است (نک: سلیم، ۱۴۱۵ق: ۴۵۵).

- ششم. «عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ حَمَّادِ بْنِ عِيسَى عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ عُمَرَ الْيَمَانِيِّ عَنْ عُمَرَ بْنِ أَدِيْنَةَ عَنْ أَبَانَ بْنِ أَبِي عِيَّاشٍ عَنْ سُلَيْمِ بْنِ قَيْسِ الْهَلَالِيِّ عَنْ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ قَالَ: يُبَى الْكُفْرُ عَلَى أَرْبَعِ دَعَائِمَ الْفِسْقِ وَ الْعُلُوِّ وَ الشُّكِّ وَ الشُّبُهَةِ وَ الْفِسْقُ عَلَى أَرْبَعِ شُعَبٍ عَلَى الْجَفَاءِ وَ الْعَمَى وَ الْعَفْلَةَ وَ الْعَتُوِّ فَمَنْ جَفَا إِحْتَرَقَ الْحَقُّ وَ مَقَتَ الْفُقَهَاءَ وَ أَصْرَ «عَلَى الْجَنَّةِ (حَدِيثَ إِدَامَةَ دَارِ)» (الكافي، ۲/۳۹۱).

این حدیث در منابع اهل سنت موجود نیست؛ مگر برخی عبارات اندک از آن در برخی منابع، همانند کنز العمال متقی هندی (المتقی الهندی، ۱۶/۱۹۰). در منابع حدیثی شیعه موجود نیست؛ مگر با تفاوت و بدون ذکر نام سلیم در تحف العقول (حرانی، ۱۴۰۴ق: ۱۶۲). در منابع متأخر نیز به نقل از کافی آمده است (الوافی، ۴/۲۲۵؛ بحار الأنوار، ۱۱۶/۶۹). این حدیث در مدل‌های مختلفی کتاب‌های منسوب به سلیم وجود ندارد، و محقق کتاب سلیم آن را در مستدرکات کتاب ذکر نموده است؛ اما حدیث ۸ کتاب منسوب به سلیم، مضامین مشابهی دارد (سلیم، ۱۴۱۵ق: ۱۷۶، ح ۸).

گونه‌شناسی روایات عمر بن‌اذینه در کتاب کافی و بررسی نسبت آنها با سلیم بن قیس

- هفتم. «عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ حَمَّادِ بْنِ عَيْسَى عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ عُمَرَ الْيَمَانِيِّ عَنِ ابْنِ أَدِيْنَةَ عَنْ أَبَانَ بْنِ عِيَّاشٍ عَنْ سُلَيْمِ بْنِ قَيْسٍ قَالَ سَمِعْتُ عَلِيًّا (ص) يَقُولُ: وَ أَتَاهُ رَجُلٌ فَقَالَ لَهُ مَا أَذْنِي مَا يَكُونُ بِهِ الْعَبْدُ مُؤْمِنًا وَ أَذْنِي مَا يَكُونُ بِهِ الْعَبْدُ كَافِرًا وَ أَذْنِي مَا يَكُونُ بِهِ الْعَبْدُ ضَالًّا فَقَالَ لَهُ قَدْ سَأَلْتُ فَأَفْهَمَ الْجَوَابَ أَمَا أَذْنِي مَا يَكُونُ (حديث ادامه دارد)» (الكافي، ۲/۴۱۴).

این حدیث در منابع عامه موجود نیست. در منابع حدیثی شیعه نیز موجود نیست؛ مگر در منابع متأخر (الوافی، ۲۰۰/۴؛ البرهان، ۱۰۶/۲). این حدیث در بخشی از حدیث شماره ۸ از کتاب‌های کنونی منسوب به سلیم با تفاوت در عبارات وجود دارد (سلیم، ۱۷۶: ۱۴۱۵ق: ح ۸).

- هشتم. «عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ حَمَّادِ بْنِ عَيْسَى عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ عُثْمَانَ [عمر] عَمْرُ بْنُ أَدِيْنَةَ عَنْ ابَانَ بْنِ عِيَّاشٍ [ع] عَنْ سُلَيْمِ بْنِ قَيْسِ الْأَهْلَائِيِّ قَالَ: [الف] خَطَبَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ (ع) فَحَمِدَ اللَّهَ وَ أَثْنَى عَلَيْهِ ثُمَّ قَالَ أَلَا إِنَّ أَخَوْفَ مَا أَخَافُ عَلَيْكُمْ خَلْتَانِ إِيْتَابِ الْهَوَى وَ طُولُ الْأَمَلِ أَمَا إِيْتَابِ الْهَوَى فَيَصُدُّ عَنِ الْحَقِّ وَ أَمَا طُولُ الْأَمَلِ فَيُنْسِي الْأَخْرَجَةَ أَلَا إِنَّ الدُّنْيَا قَدْ تَرَحَّلَتْ مُدْبِرَةً وَ إِنَّ الْأَخْرَجَةَ قَدْ تَرَحَّلَتْ مُقْبِلَةً وَ لِكُلِّ وَاحِدَةٍ بُنُونٌ فَكُونُوا مِنْ أِبْنَاءِ الْأَخْرَجَةِ وَ لَا تَكُونُوا مِنْ أِبْنَاءِ الدُّنْيَا فَإِنَّ الْيَوْمَ عَمَلُوا لَا حِسَابَ وَ إِنَّ غَدًا حِسَابٌ وَ لَا عَمَلَ [ب] وَ إِنَّمَا بَدَأَ وَقُرِعَ الْفَتْنِ مِنْ أَهْوَاءِ تَتَّبِعُ وَ أَحْكَامِ تُتَّبَعُ يُخَالَفُ فِيهَا حُكْمَ اللَّهِ يَتَوَلَّى فِيهَا رِجَالٌ رِجَالًا أَلَا إِنَّ الْحَقَّ لَوْ خَلَصَ لَمْ يَكُنْ إِيْتَابًا وَ لَوْ أَنَّ الْبَاطِلَ خَلَصَ لَمْ يَخْفَ عَلَيَّ (حديث ادامه دارد)» (الكافي، ۸/۵۸).

قسمت الف حدیث در برخی از منابع اهل سنت (به عنوان نمونه نک: حلیه، ۱۳۹۴ق: ۷۶/۱؛ ابن‌منده، بی‌تا: ۳۶۵) و برخی منابع شیعه، همانند خطبه ۴۲ نهج‌البلاغه، وجود دارد؛ ولی این حدیث به شکل یکپارچه، در منابع حدیثی موجود نیست؛ مگر در منابع متأخر (نک: بحار الأنوار، ۱۷۲/۳۴). در کتاب‌های کنونی سلیم نیز، با تفاوت‌های زیادی در متن، موجود است (سلیم، ۱۷۶: ۱۴۱۵ق: ح ۱۸).

- نهم. «عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ حَمَّادِ بْنِ عَيْسَى عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ عُمَرَ الْيَمَانِيِّ [عمر بن اذینه] عَنْ سُلَيْمِ بْنِ قَيْسِ الْأَهْلَائِيِّ قَالَ سَمِعْتُ سَلْمَانَ الْفَارِسِيَّ (رض) يَقُولُ: لَمَّا قُبِضَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) وَ صَنَعَ النَّاسُ مَا صَنَعُوا وَ خَاصَمَ أَبُو بَكْرٍ وَ عُمَرُ وَ أَبُو عُبَيْدَةَ بْنُ الْجَرَّاحِ الْأَنْصَارِيُّ فَخَصَمُوهُمْ بِحُجَّتِهِ عَلِيٌّ (ع) قَالُوا يَا مَعْشَرَ (حديث ادامه دارد)» (الكافي، ۸/۳۴۳).

این حدیث در منابع حدیثی عامه موجود نیست؛ هر چند که برخی عبارت کوتاه در حد نیم خط در برخی منابع وجود دارد (نک: عبد الله بن أحمد، ۱۴۰۶ق: ۵۵۴/۲). در منابع حدیثی شیعه نیز موجود نیست؛ مگر در منابع متأخر (نک: الوافی، ۱۸۵/۲). این حدیث در قسمت اول حدیث ۴ از کتاب‌های کنونی سلیم با تفاوت‌های زیادی در متن وجود دارد (نک: سلیم، ۱۴۱۵ق: ۱۴۳، ح ۴)؛ و حدود ۱۵ صفحه نیز در ادامه، اضافه دارد.

۲-۳- جمع‌بندی احادیث عمر بن اذینه منقول از سلیم در کتاب کافی

نتایج بررسی روایات عمر بن اذینه از سلیم بن قیس از ابعاد مختلف، عبارتند از:

- ۱- اگر یک روایت «ابراهیم بن عثمان»، تصحیف شده باشد؛ به این معنی است که تمامی روایات عمر بن اذینه از سلیم که مرتبط با موضوعات کتاب‌های کنونی منسوب به سلیم هستند، منقول از شخص مجهولی با نام «ابراهیم بن عمر یمانی» هستند؛ که جدای از یک روایت عثمان بن عیسی، همگی از طریق «حماد بن عیسی» در کتاب موجود کافی نقل شده‌اند.
 - ۲- از این احادیث سلیم منقول از ابراهیم عمر یمانی، هفت حدیث در اصول کافی، و دو حدیث در روضه کافی درج شده‌اند.
 - ۳- همه نه حدیث ابراهیم بن عمر از عمر بن اذینه، در منابع عامه موجود نیستند؛ و ۵ روایت از ۹ حدیث نیز، در منابع شیعه نخستین موجود نیستند. تنها یک روایت کوتاه در منابع نخستین مورد استفاده قرار گرفته و سه روایت نیز، (با توضیحاتی) تنها در یک منبع از منابع نخستین، ذکر شده است.
 - ۴- از نه حدیث ابراهیم بن عمر از عمر بن اذینه، یک حدیث در کتاب‌های کنونی سلیم وجود ندارد؛ و سه حدیث از آنها، در بخشی از کتاب‌های کنونی سلیم با اضافاتی موجودند. همچنین، پنج حدیث از آنها نیز با تفاوت و اضافات فراوانی در برخی از مدی‌های کتاب‌های کنونی سلیم وجود دارند.
 - ۵- جز یکی دو تا از احادیث ابراهیم بن عمر از عمر بن اذینه، بقیه، به خلاف دیگر روایات عمر بن اذینه در کتاب کافی، طویل و پر حجم هستند.
- برای توجه بهتر و دقیق‌تر، جدولی اختصاری از اطلاعات بررسی‌های گذشته، ذکر می‌گردد:

گونه‌شناسی روایات عمر بن اذینه در کتاب کافی و بررسی نسبت آنها با سلیم بن قیس

جدول کل روایات عمر بن اذینه از سلیم بن قیس، در کافی کلینی						
حدیث	ارتباط با موضوع کتاب سلیم	راوی قبل از عمر بن اذینه	کتاب	سابقه در منابع		در کتاب کنونی سلیم
				شيعه	سنی	
۱	بی ربط	حماد بن عیسی	کافی ج ۱	-	-	-
۲	بی ربط	حماد بن عیسی	کافی ج ۱	-	-	-
۳	بی ربط	عثمان بن عیسی	کافی ج ۲	-	-	-
۴	مرتبط	حماد بن عیسی عن ابراهیم بن عمر یمانی	کافی ج ۱	خصال	ندارد	هست با اضافات
۵	مرتبط	حماد بن عیسی عن ابراهیم بن عمر یمانی	کافی ج ۱	دارد	ندارد	هست با اضافات
۶	مرتبط	حماد بن عیسی عن ابراهیم بن عمر یمانی	کافی ج ۱	ندارد	ندارد	بخشی هست با اضافات
۷	مرتبط	حماد بن عیسی عن ابراهیم بن عمر یمانی	کافی ج ۱	مقنعه	ندارد	بخشی هست با اضافات
۸	مرتبط	حماد بن عیسی عن ابراهیم بن عمر یمانی	کافی ج ۱	ندارد	ندارد	در ۱ مدل هست با اضافات
۹	مرتبط	حماد بن عیسی عن ابراهیم بن عمر یمانی	کافی ج ۲	تحف العقول	ندارد	نیست
۱۰	مرتبط	حماد بن عیسی عن ابراهیم بن عمر یمانی	کافی ج ۲	ندارد	ندارد	هست با اضافات
۱۱	مرتبط	حماد بن عیسی عن ابراهیم بن عثمان؟	کافی ج ۸	ندارد	ندارد	هست با تفاوت زیاد
۱۲	مرتبط	حماد بن عیسی عن ابراهیم بن عمر یمانی	کافی ج ۸	ندارد	ندارد	بخشی هست با اضافات

۳- جمع‌بندی کلی از روایات عمر بن اذینه در کافی

روشن شد که روایات با نام راوی «عمر بن اذینه» در کتاب کافی دو دسته کلی هستند: یک. روایات فقهی وی؛ که همگی منقول از ابن ابی عمیر هستند. دو. روایات غیر ابن ابی عمیر؛ که شامل حدود ۲۱ روایت (با نام عمر بن اذینه و یا با افتادگی نام وی) می‌شوند، که ۱۲ عدد از آنها، از سلیم بن قیس هستند. از این دوازده عدد، ۳ عدد با موضوعات کتاب‌های کنونی سلیم مرتبط نیستند و فقهی یا اخلاقی هستند؛ و ۹ عدد آن، از نظر موضوع، هماهنگ با موضوعات کتاب‌های کنونی منسوب به سلیم می‌باشند.

تمامی روایات عمر بن اذینه از سلیم که مرتبط با موضوعات کتاب‌های کنونی منسوب به سلیم هستند، منقول از شخص مجهولی با نام «ابراهیم بن عمر یمانی» هستند؛ و همه ۹ حدیث ابراهیم بن عمر از عمر بن اذینه، در منابع عامه موجود نیستند؛ و ۵ روایت از ۹ حدیث هم، در منابع شیعه نخستین موجود نیستند.

از نه حدیث غالباً پر حجم و طولانی ابراهیم بن عمر از عمر بن اذینه، یک حدیث در کتاب‌های کنونی سلیم وجود ندارد؛ و سه حدیث از آنها، در بخشی از کتاب‌های کنونی سلیم با اضافاتی موجودند. همچنین، پنج حدیث از آنها نیز با تفاوت و اضافات فراوانی در برخی از مدی‌های کتاب‌های کنونی سلیم وجود دارند.

با توجه به موارد ذکر شده بالا، سه احتمال قابل طرح است:

۱- عنوان عمر بن اذینه، نام فقط یک شخصیت و هویت تاریخی است؛ که دو رویکرد روایی داشته است. یعنی هم روایات فقهی و هم روایات اندک کلامی، از دو طریق مختلف، از او نقل شده است.

۲- عنوان عمر بن اذینه، نام دو شخصیت و هویت تاریخی است؛ که دو رویکرد روایی متفاوت داشته‌اند. یعنی، یکی روایات فقهی فراوان نقل نموده است و دیگری روایات اندک کلامی نقل نموده است. این وضعیت، با تفکیک دو شخصیت ابن اذینه، توسط شیخ طوسی، هماهنگی دارد؛ که گفته است: یکی از ابن اذینه‌ها در بصره و دیگری کوفی بوده؛ و از دست حکومت مهدی عباسی گریخته و در یمن درگذشته است.

۳- احتمال مهم دیگر این است که، عنوان عمر بن اذینه، نام فقط یک شخصیت و هویت تاریخی است؛ که البته، فقط یک رویکرد فقهی داشته است؛ و احادیث با مضامین تاریخی - کلامی،

گونه‌شناسی روایات عمر بن‌اذینه در کتاب کافی و بررسی نسبت آنها با سلیم بن قیس

به صورت نونویس و مثلاً بعد از قرن هفتم، به متن کتاب کافی افزوده شده‌اند؛ و از کلینی نیستند. این احتمال، حداقل سه مؤید دارد:

الف. حدود ۶۵ حدیث طولانی از احادیث دیگر کتاب‌های کنونی سلیم، در کتاب کافی نقل و درج نشده‌اند؛ در صورتی که ادعا می‌شود کتاب سلیم، متقدم از کتاب کافی بوده است. قاعدتاً اگر کلینی احادیث کتاب سلیم را در اختیار داشته و یا معتبر می‌دانسته است؛ منطقی است که در جامع خود از آنها استفاده می‌نموده است. مگر اینکه بگوییم احادیث کتاب کنونی منسوب به سلیم در اختیار وی نبوده است.

ب. پنج حدیث اصلی و نسبتاً مفصل سلیم در کتاب کافی، در منابع دیگر شیعی و سنی نیامده است؛ و تنها در برخی از منابع متأخر شیعه وجود دارند؛ بنابراین، جای این سؤال اساسی است که، چرا این احادیث سلیم موجود در کتاب کافی کنونی، در منابعی که به این احادیث سلیم نیاز داشته‌اند، و موضوع تألیفاتشان کلامی - تاریخی است، مورد استفاده قرار نگرفته‌اند؛ همانند: منتخب الانوار، الياقوت فی علم الکلام، مروج الذهب، اثبات الوصیه، الهدایة الکبری، مقاتل الطالبین، المناقب و المثالب، التوحید، فضائل الشیعه، الهدایة الی الاصول، المراتب فی فضائل، خصائص الاثمه، الجمل، مسار الشیعه، الکافئه، اوائل المقالات، الافصاح فی الامامه، ایمان ابی طالب، تفضیل امیرالمؤمنین، الارشاد، الفصول العشره، النکت الاعتقادیه، الذخیره فی علم الکلام، تنزیه الانبیاء، الفصول المختاره، المقنع فی الغیبه، الرساله العلویه، الاقتصاد، دلائل الامامه، نوادر المعجزات و ...

ج. برخی از احادیث کتاب کافی، طبق نظر برخی از رجالیان و کتابشناسان، نونویس است و از شخص کلینی نیست؛ همانند ملا خلیل قزوینی (م ۱۰۸۹ق) و یا عبدالله افندی (م ۱۱۳۰ق) (نک: افندی، بی تا: ۲/۲۶۲).

نتیجه

عمر بن اذینه، نام مشهور روایی است؛ که روایات بسیاری را نقل نموده و نام او در سلسله اسناد ۴۸۲ حدیث مکرر، آمده است؛ اما شخصیت شناخته شده‌ای در میان رجالیان نیست.

پس از بررسی روایات ابن‌اذینه، مشخص شد که، اگر نام عمر بن اذینه شامل یک شخصیت تاریخی باشد، گویای این مهم است که روایات او در حدود ۹۳,۵ درصد موارد فقهی و عمدتاً منقول از زراره بن أعین هستند، و ربطی به موضوعات کتاب‌های کنونی منسوب به سلیم ندارند؛ و در حدود ۶,۵ درصد دیگر روایات یا نام وی (که محتوای آنها مرتبط با موضوعات کتاب‌های کنونی سلیم هستند)، لازم است بررسی شوند که: آیا این تعداد اندک از روایات عمر بن اذینه، می‌توانند نشانگر ارتباط وی با احادیث نسخه‌های خطی کنونی منسوب به سلیم باشند یا خیر؟ همچنین، لازم

است مشخص شود که: چرا تنها نه روایت عمر بن اذینه، با واسطه ابراهیم بن عمر یمانی می‌باشد؛ و این شخص کیست؟

اما از سوی دیگر، اگر نام عمر بن اذینه، شامل دو شخصیت تاریخی باشد؛ گویای این مطلب است که رویکرد روایی این دو شخصیت، با هم متفاوت بوده است؛ و یکی، رویکرد فقهی داشته و دیگری، رویکرد کلامی - تاریخی داشته است.

با صحت این فرض اخیر، اگر اسناد برخی از نسخه‌های خطی کتاب‌های منسوب به سلیم منقول از عمر بن اذینه، جعلی نباشند (که هستند)؛ خلطی میان دو شخصیت روایی با نام عمر بن اذینه رخ داده است. به این معنی که اسناد روایی شخص عمر بن اذینه معروف و راوی روایات فقهی، به اشتباه بر روی نسخه‌های خطی کتاب سلیم درج شده است. بنابراین، در هر دو صورت، روشن می‌شود که اسناد عمر بن اذینه بر برخی نسخه‌های خطی متأخر کتاب‌های منسوب به سلیم، نادرست و یا جعلی هستند. به این معنی که اسناد روایی شخص عمر بن اذینه معروف، به اشتباه بر روی نسخه‌های خطی کتاب سلیم درج شده‌اند.

منابع

۱. ابن ابی‌جمهور، محمد (۱۴۰۳ق)، *عوالی اللئالی العزیزیه*، قم: سید الشهداء (ع).
۲. ابن‌منده، محمد بن إسحاق (بی‌تا)، *کتاب مجالس*، بی‌نا.
۳. استادی، کاظم (۱۳۹۹ش)، الف: *درباره اسناد سلیم*، قم: کتابخانه دارالحديث.
۴. استادی، کاظم (۱۳۹۹ش)، ب: *درباره روایان سلیم*، قم: کتابخانه دارالحديث.
۵. استادی، کاظم (۱۳۹۹ش)، پ: *درباره نسخه‌های خطی منسوب به سلیم*، قم: کتابخانه دارالحديث.
۶. استادی، کاظم (۱۳۹۹ش)، ت: «*معرفی نسخه‌های خطی سلیم*»، مجله میراث شهاب، قم، ش ۹۹.
۷. استادی، کاظم (۱۳۹۹ش)، ی، «*بررسی اصالت جمله تأییدی نعمانی پیرامون کتاب سلیم بن قیس*»، پژوهش‌های حدیثی کلامی، دوره ۱، ش ۱، شهریور، ص ۱-۲۰.
۸. استادی، کاظم (۱۴۰۰ش)، الف، *اسرار آل محمد و سلیم بن قیس*، قم: بوستان کتاب.
۹. استادی، کاظم (۱۴۰۰ش)، ب، «*بررسی انتساب سند کتاب سلیم به شیخ طوسی*»، علوم حدیث، دوره ۲۶، شماره ۱ - شماره پیاپی ۹۹، صفحه ۱۵۰-۱۷۷.
۱۰. استادی، کاظم (۱۴۰۰ش)، ج، «*روایات سلیم بن قیس در الغیبه نعمانی و بررسی وضعیت استثنای آن در میان روایات دیگر*»، مخطوط (موجود در دانشنامه سلیم)، قم: کتابخانه دارالحديث.
۱۱. استادی، کاظم (۱۴۰۰ش)، ق: «*کتابشناسی توصیفی سلیم بن قیس هلالی*»، میراث شهاب، قم، ش ۱۰۴، ص ۱۳۳-۱۸۴.

گونه‌شناسی روایات عمر بن‌اذینه در کتاب کافی و بررسی نسبت آنها با سلیم بن قیس

۱۲. استادی، کاظم (۱۴۰۱ش)، «گونه‌شناسی روایات معمر بن‌راشد در منابع شیعی»، حدیث اندیشه، زمستان ش ۳۳، ص ۷۱-۸۰.
۱۳. افندی، عبدالله بن عیسی (بی‌تا)، *ریاض العلماء و حیاض الفضلاء*، قم: مطبعه الخیام.
۱۴. البحرانی الأصفهانی، عبدالله (بی‌تا)، *عوامل العلوم و المعارف*، قم: مؤسسه الإمام المهدی.
۱۵. بحرانی، سید هاشم (۱۴۲۷ق)، *بهبه نظر فی إثبات الوصایه و الإمامه*، مشهد: بنیاد پژوهش‌های اسلامی.
۱۶. بحرانی، سید هاشم (۱۴۱۵ق)، *البرهان فی تفسیر القرآن*، تهران: بعثت.
۱۷. برقی، احمد (۱۳۴۲ش)، *رجال*، به کوشش سید کاظم موسوی، تهران: بی‌نا.
۱۸. الحاکم الحسکانی (بی‌تا)، *شواهد التنزیل لقواعد التفضیل*، تهران: موسسه الطبع و النشر.
۱۹. حر عاملی (۱۴۱۶ق)، *وسائل الشیعه*، قم: آل‌البیته (ع).
۲۰. حر عاملی، محمد بن حسن (۱۴۲۵ق)، *إثبات الهداه بالنصوص و المعجزات*، بیروت: الاعلمی.
۲۱. حرانی، ابن شعبه (۱۴۰۴ق)، *تحف العقول عن آل الرسول صلی الله علیهم*، تحقیق علی اکبر غفاری، قم: النشر الاسلامی.
۲۲. حلی، حسن بن یوسف (۱۳۱۱ق)، *خلاصه الاقوال*، تهران: بی‌نا.
۲۳. حلیه أبونعیم الأصبهانی (۱۳۹۴ق)، *الأولیاء و طبقات الأصفیاء*، مصر: السعاده.
۲۴. حویزی، عبدعلی بن جمعه (۱۴۱۵ق)، *تفسیر نور الثقلین*، قم: اسماعیلیان.
۲۵. خوئی، ابوالقاسم (بی‌تا)، *معجم رجل الحدیث*، قم: منشورات مدینه العلم.
۲۶. دیلمی، حسن بن محمد (۱۴۰۸ق)، *أعلام الدین فی صفات المؤمنین*، قم: مؤسسه آل‌البیته (ع).
۲۷. سلیم بن قیس (۱۴۱۵ق)، *کتاب سلیم بن قیس الهمالی*، قم: الهادی.
۲۸. شریف الرضی، محمد بن حسین (۱۴۱۴ق)، *نهج البلاغه*، قم: مؤسسه دارالهجره.
۲۹. شهید ثانی، زین‌الدین بن علی (۱۳۷۴ش)، *منیة المرید فی أدب المفید و المستفید*، قم: مکتب الإعلام الإسلامی.
۳۰. صدوق، محمد بن علی (۱۳۸۹ق)، *خصال*، تهران: مکتبه الصدوق.
۳۱. صدوق، محمد بن علی (۱۳۹۵ق)، *کمال الدین و تمام النعمه*، تهران: اسلامیه.
۳۲. صفار، محمد بن حسن (۱۴۰۴ق)، *بصائر الدرجات*، تحقیق: میرزا حسن کوچه‌باغی، تهران: منشورات الأعلمی، ۱۳۶۲ش.
۳۳. طوسی، محمد (۱۳۵۱ش)، *الفهرست*، به کوشش محمود رامیار، مشهد: بی‌نا.
۳۴. طوسی، محمد بن حسن (۱۳۴۸ش)، *اختیار معرفه الرجال*، به کوشش حسن مصطفوی، مشهد: مرکز تحقیقات و مطالعات.

۳۵. طوسی، محمد بن حسن (۱۳۷۸ش)، *تهذیب الاحکام*، نجف: چاپ خراسان
۳۶. عبد الرزاق الصنعانی (۱۴۱۰ق)، *تفسیر عبد الرزاق*، ریاض: مکتبه الرشد للنشر والتوزیع.
۳۷. عبد الله بن أحمد (۱۴۰۶ق)، *کتاب السنه*، الدمام: دارابن القیم.
۳۸. فکوری، علی جمعه (۱۳۹۷ش)، *عمر بن اذینه و گونه شناسی روایات او در غیر از کتاب سلیم*، سخن تاریخ، سال ۱۲، ش ۲۸، پاییز.
۳۹. فیض کاشانی، محمد بن شاه مرتضی (۱۴۰۶ق)، *الوافی*، اصفهان: مکتبه الإمام امیرالمؤمنین علی(ع).
۴۰. فیض کاشانی، ملا محسن (۱۴۱۵ق)، *تفسیر الصافی*، تحقیق حسن اعلمی، تهران: انتشارات صدر.
۴۱. قمی مشهدی، محمد بن محمدرضا (۱۳۶۸ش)، *کنزالدقائق*، تهران: انتشارات وزارت ارشاد.
۴۲. کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۰۷ق)، *الکافی*، محقق: غفاری علی اکبر، تهران: دارالکتب الإسلامیه.
۴۳. متقی هندی، علی بن حسام الدین (۱۴۰۵ق)، *کنز العمال*، بیروت: مؤسسه الرساله.
۴۴. مجلسی، محمد باقر (۱۴۰۳ق)، *بحار الانوار*، بیروت: مؤسسه الوفاء.
۴۵. مفید، محمد بن نعمان (۱۴۱۰ق)، *المقنعه*، قم: مؤسسه النشر الإسلامیه.
۴۶. نجاشی، ابوالعباس احمد بن علی (۱۴۰۷ق)، *رجال نجاشی*، به کوشش زنجانی، قم: نشر اسلامی.
۴۷. نعمانی، محمد بن ابراهیم (۱۳۹۷ق)، *الغیبه*، تهران: نشر صدوق.
۴۸. نوری، حسین (۱۳۸۲ق)، *مستدرک الوسائل*، قم: مؤسسه اسماعیلیان.